

ZASADY ETYKI W DZIAŁALNOŚCI URBANISTYCZNEJ I W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM

Uwagi wstępne. W Polsce niedoceniana jest, zwłaszcza przez organa władzy i samorządy, rola kompetentnego planowania przestrzennego w kształtowaniu jakości życia społeczeństwa i jego rozwoju. Niska jest też pozycja tego rodzaju działalności w ocenie społecznej. Niezbędne, dla skutecznego działania, zaufanie społeczne zostało w znacznej mierze utracone, a opinia publiczna utożsamia tę działalność z biurokracją. Często urbanisci i planiści przestrzenni nie są traktowani jako rzecznicy praw i interesów społeczeństwa, lecz jako niewygodni urzędnicy, utrudniający życie tym wszystkim, którzy zmuszeni są do kontaktów z nimi. Bywa, że błędy w zagospodarowaniu przestrzeni popełnione na skutek arbitralnych decyzji władzy wbrew fachowym opiniom przypisywane są „urbanistom”, „Niestety niektóre niekorzystne rozwiązania są wynikiem nadmiernego skrępowania urbanistów nieżyciowymi normatywami i ograniczaniem ich osobistego wkładu twórczego.

Jest niestety praktyka niestosowania się realizatorów planów do poprawnych ustaleń i do obowiązującego porządku prawnego i moralnego. Ta praktyka często bywa uzasadniana „obiektywnymi warunkami” lub nawet „interese społecznym.

Nie tworzy to dobrego klimatu zwłaszcza, że warunki pracy i płacy nie są korzystne. Zanika zainteresowanie zdobywaniem kwalifikacji w tym kierunku, gdyż prace z zakresu planowania przestrzennego zlecane są często bez sprawdzania kwalifikacji podejmujących się ich wykonania.

Ten stan rzeczy jest wynikiem złożonych i różnorodnych czynników, ale jedna z istotnych przyczyn jest nieprzestrzeganie, przez różne grupy zawodowe czy społeczne, funkcjonujące w gospodarowaniu przestrzenią i powszechnie obowiązujących norm etycznych. Nie ma przesłanek, na podstawie których Można by uwolnić kogokolwiek w zbiorowości planistów przestrzennych od odpowiedzialności za tę sytuację nawet jeśli pełnią głównie funkcje doradcze. Nie usprawiedliwia też ani brak eksplicite wyrażonych norm etycznych ani narzucone formalne zasady projektowania, wyboru i o ceny rozważań, utrudniające właściwe uwzględnienie rzeczywistego interesu społecznego. Bez planowania i projektowania urbanistycznego w oparciu o prognozy rozwoju gospodarczego i form życia społecznego, nie można jednak racjonalnie gospodarować przestrzenią i świadomie wpływać na jakość naszych układów osadniczych, a tym samym jakość życia.

Należy oczekiwać, że przemiany w życiu gospodarczym i społecznym stworzą warunki zmiany tego stanu rzeczy. Zadaniem urbanistów musi być usprawnienie systemu przewidywania biegu zdarzeń, a tym metod i techniki planowania.

W efekcie nastąpić powinno zwiększenie twórczego wkładu urbanistów w planowaniu a przez to zwiększenie poczucia ich odpowiedzialności, oraz eliminacja warunków, sprzyjających działaniu w złej wierze.

Zapewne, przez jakiś czas będzie brak racjonalnych przesłanek i elementów do ścisłej, obiektywnej analizy społecznych skutków gospodarowania przestrzenią. Jednak nawet wtedy, kiedy one powstaną bardzo wiele zależeć będzie w dalszym ciągu od postawy moralnej środowiska urbanistów, a także od ich wiedzy i motywów, jakimi będą się oni kierować w rozstrzyganiu, nie dających się uniknąć i narastających sprzeczności interesów oraz kolizji pomiędzy różnymi wymaganiami formalnymi, a powinnością wynikającą z rozumienia w należyty sposób interesów człowieka i społeczeństwa.

Niniejszy dokument ma stworzyć możliwość odwołania się do niego dla wyrażenia uprawnionej dezaprobaty dla działań sprzecznych z zasadami etycznymi i przyczynić się do zwiększenia jedności i solidarności środowiskowej, oraz wzajemnej odpowiedzialności za działalność zawodową i jej skutki.

Istota norm etycznych. Skonkretyzowanie, ważniejszych norm etycznych, akceptowanych w gospodarowaniu przestrzenią wymaga przyjęcia pewnych założeń ogólnych oraz uświadomienia sobie istoty etycznego postępowania. Możliwe jest bowiem sformułowanie słownie jedynie zasad szczególnie istotnych i aktualnych oraz zapisanie ich jako swego rodzaju drogowskazów poprawnego moralnie postępowania.

W każdej wspólnotcie, (społeczeństwie) istnieją kształtujące się historycznie, – zarówno wyrażone eksplicite jak też implicite – zasady moralności i normy etyczne. Dlatego można przyjąć że moralnym jest to wszystko, co jest rzeczywiście i w ostatecznym efekcie – pożyteczne dla człowieka i przynosi pomyślność możliwie największej grupie ludzi.

Stwierdzenie powyższe musi w coraz większej mierze odnosić się do zjawisk globalnych, nie ograniczonych do jednego kraju i jego społeczeństwa.

Normy etyczne są, z samej istoty, zgodne z powszechnym lub przeważającym odczuciem poprawności moralnej, niezależnie od przepisów prawa czy nakazów i zakazów religijnych. Prawo stanowione, jako nakaz lub zakaz, pochodzący z zewnątrz obowiązuje, wprowadzie tylko formalnie, ale niezależnie od jego wewnętrznej akceptacji, a nawet znajomości. Moralność zaś, to z kolei głównie wewnętrzne poczucie i jako takie działa przez zdolność oceny (akceptację w sumieniu) zgodności postępowania z uznanymi normami etycznymi. Każdy posiada w zasadzie umiejętność rozróżnienia dobra i zła, ale umiejętność ta jest obecnie znacznie zakłócona niespójnością pojęć i częstym odwoływaniem się do bliżej nieokreślonego interesu społecznego w działaniach ewidentnie z tym interesem sprzecznych.

Nie można więc polegać wyłącznie na jakimś ogólnym poczuciu „dobra i zła” oraz na sumieniu jednostki. Dlatego dosyć powszechnie uznaje się celowość spisywania

i publikowania norm etycznych, jako niezależnych, zwłaszcza, że przepisy prawa są często wzajemnie sprzeczne, a nierzadko przeczą, poczuciom moralnym. Niemożność ujęcia wszystkich sytuacji może jednak prowadzić do nieautentycznego, w sensie psychiczny odnoszenia się do rozstrzyganych problemów (i wątpliwości), jak też wyłącznie formalnego ujmowania powinności, (zgodnego tylko formalnie z tekstem – „litera” normy).

Dlatego zawsze decyduje powszechnie obowiązująca moralność i jej zasady niezależnie od sposobu słownej konkretyzacji określonej normy szczegółowej.

Trzeba więc wskazać najbardziej istotne wartości, jako ukształtowane w procesach konfrontacji interesów jednostkowych i grupowych, pozostawiając interpretację szczegółową, w określonych okolicznościach, indywidualnemu kompetentnemu rozstrzygnięciu.

Zawarte tu rozważania ogólne i przyjęte zasady szczegółowe wynikają z założenia, że celem społeczeństwa jest zapewnienie każdemu z jego członków możliwie najlepszych i możliwie zgodnych z jego potrzebami, warunków życia i rozwoju. Oznacza to przyjęcie najogólniejszej zasady że to CZŁOWIEK JEST CELEM SPOŁECZEŃSTWA, a nie odwrotnie.

Chodzi więc o zapewnienie takich warunków w których każdy mógłby decydować o tym, co jest dla niego korzystne i pożyteczne, a tym samym mógł sam realizować swoją wizję życia i rozwoju, w zgodzie z wykształconymi w konkretnej wspólnocie zasadami etycznymi i prawem.

Spółeczeństwo może – w ramach tak określonych obowiązków, a tym samym uprawnień – wymagać od swoich członków współpracy i ofiar na rzecz społeczeństwa dla zapewnienia pomyślności największej jego części. W sprawach bytu człowieka musi on być jednak zawsze traktowany jako niezależna osobą ludzka, której interesy powinny być we właściwy sposób uszanowane. Działania w interesie społeczeństwa nie mogą więc usprawiedliwiać działań na szkodę jednostki. Żadna jednostka nie ma też prawa do korzyści kosztem innych jednostek lub grup. Obowiązuje zasada ekwiwalentnych świadczeń i korzyści w ramach ustalonego porządku. Dlatego jest obowiązkiem każdego, pracownika i działacza, staranne wyważanie różnych interesów i rozstrzyganie nasuwających się problemów w taki sposób, który gwarantowałby rekompensatę przez społeczeństwo ewentualnych szkód i strat jakie musiałby ponieść człowiek (lub grupa) w interesie społecznym i odwrotnie – rekompensatę jednostkowych korzyści uzyskanych kosztem innych. Dlatego jednym z podstawowych obowiązków etycznych, działających w urbanistyce i planowaniu przestrzennym jest rozpoznanie czy skutki zawierzonych działań w gospodarowaniu przestrzenią nie stoją w sprzeczności z interesem człowieka, wspólnoty lub grupy i to niezależnie od uregulowań prawnych.

Samo publikowanie norm etycznych nie poprawi moralności, ale umożliwia ich

egzekucję chociażby w formie uprawnionej dezaprobaty i formalnego zakwestionowania działań uznanych wcześniej za nieetyczne. Chodzi o to, aby zasady te i normy mogły stanowić obiektywne konkretne elementy sytuacyjne w trakcie wykonywania zawodu oraz w pracy społecznej w określonych okolicznościach.

Polska znajduje się aktualnie w głębokim kryzysie obserwowanym we wszystkich przekrojach działalności. Trzeba będzie ogromnych wysiłków i czasu aby stan ten przezwyciężyć. Konieczne jest przedsięwzięcie pilnych działań, zmierzających do powstrzymania niekorzystnych zjawisk, a w sferze gospodarowania przestrzenią, wobec ogromnej degradacji środowiska naturalnego i zagrożeń w sferze dóbr kultury również poważnych zabiegów rekultywacyjnych. Dlatego wszelkie świadome działania wpływające na pogorszenie sytuacji są – jako sprzeczne z interesem narodu – nieetyczne. Oczywiście nie dotyczy to sytuacji, w której okresowe pogorszenie jest warunkiem następnej trwałej poprawy.

Na tle powyższych stwierdzeń ogólnych możliwe jest skonkretyzowanie niektórych ważniejszych zasad w czterech grupach tematycznych, a mianowicie: odpowiedzialność, koordynacja, niezależność zawodowa oraz współzycie w grupie.

1. Odpowiedzialność

Zagospodarowanie przestrzeni determinuje w wymiarze przestrzennym jakość życia w naszych miastach i osiedlach. Dobre, sprzyjające człowiekowi, zapewniające pożądaną strukturę czasu społecznego, mogą powstawać jedynie wtedy, gdy wszyscy współdziałający w ich tworzeniu – planiści, urbaniści, architekci – będą się poczuwać do odpowiedzialności za skutki własnego działania. To wewnętrzne poczucie odpowiedzialności i świadomość kompetencji zawodowej, łącznie z akceptacją powszechnie obowiązujących norm etycznych jest podstawowym źródłem zasad etyki obowiązujących w planowaniu przestrzennym i urbanistyce, zarówno pracowników i działaczy, jak też ich zawodowe i społeczne stowarzyszenia.

Doniosłość skutków tej działalności dla funkcjonowania człowieka w społeczeństwie, jakości jego życia oraz stałego dalszego rozwoju, wymaga atmosfery szczególnego zaufania społecznego jako jednego z podstawowych warunków skutecznego działania. Wykonujący ten zawód muszą więc nie tylko tworzyć podstawy dobrych rozwiązań przestrzennych, lecz także stawiać sobie samym wysokie wymagania w zakresie poszanowania zasad moralnych i norm etycznych w działalności zawodowej i społecznej, a także w życiu prywatnym. W sytuacji, w której normy te mogłyby być naruszone, obowiązkiem jest odwołanie się do zasad etyki, a nawet odmowa działań, sprzecznych z tymi normami.

Do skutecznego działania niezbędne są też konkretne predyspozycje, sprzyjające poprawnemu wykonywaniu zawodu oraz samorealizacji społecznej i zawodowej. W tym zawodzie, większą rolę niż w innych, odgrywać powinny talent, wiedza, inteligencja i charakter, a także poczucie powołania do jego wykonywania. Wynikają z tego liczne obowiązki. Głównym jest zapewnienie wysokiej jakości, rzetelności, celowości, a także jasności sporządzanych planów i projektów, gwarantujących pełne poszanowanie praw człowieka, jego preferencji i opinii oraz właściwą ochronę środowiska naturalnego. Wymaga to dbałości o wysokie kwalifikacje fachowe i o stale podnoszenie przygotowania zawodowego, oraz znajomości aktualnego prawa w zakresie związanym z gospodarowaniem przestrzenią, a także znajomości historycznych przeobrażeń określonej przestrzeni dla zachowania ciągłości rozwoju. Konieczna jest staranna analiza skutków zamierzonych przekształceń w celu bezstronnego wyboru rozwiązań najkorzystniejszych w dłuższych okresach. Jest obowiązkiem wpływania również na metody planowania i projektowania tak, aby usuwać wszelkie przeszkody formalne realizacji powyższych celów.

Wszelkie zaniedbania w tym zakresie muszą być uznane za nieetyczne.

Działalność urbanistów wiąże się często z dydaktyką, czy to w postaci wykładów w instytucjach kształcenia, czy też w procesach doskonalenia zawodowego oraz nadzoru w pracy zawodowej. Odrębną funkcją, o charakterze dydaktycznym jest oddziaływanie na świadomość społeczną, zwłaszcza wobec istotnego wzrostu partycypacji społecznej w procesach planowania przestrzennego i roli gmin w gospodarowaniu przestrzenią. Do tej funkcji też należy się stronnie przygotowywać i dbać o stałe podnoszenie rangi zawodu w świadomości społecznej.

Nie jest rzeczą, nieetyczną dbałość – w trakcie wykonywania zawodu – o własną satysfakcję moralną i materialną, odpowiadającą jakości i ilości pracy oraz jej uznanym efektom i wkładowi twórczemu. Jest natomiast nieetycznym wykorzystywanie pełnionych funkcji zawodowych i społecznych do osiągnięcia wszelkich nie przysługujących korzyści i to nie tylko materialnych.

2. Koordynacja (funkcje konsultacyjne i opiniodawcze)

Do ważniejszych zadań urbanistów należy koordynowanie interesów indywidualnych i zbiorowych w sytuacji narastania pomiędzy nimi konfliktów. Jest wielu uczestników gospodarowania przestrzenią, a w toku prac planistycznych wymagany jest z reguły udział różnych specjalistów i przedstawicieli różnych instytucji. Urbanista – planista przestrzenny, pełni w tym gronie odpowiedzialną funkcję koordynatora oraz rzeczoznawcy. Funkcje te powinien on pełnić w sposób jak najbardziej obiektywny. Obowiązkiem jego jest dbać o harmonijną bezkolizyjną współpracę i poszanowanie cudzych poglądów, a zwłaszcza

kompetencji fachowych innych grup zawodowych uczestniczących w procesie gospodarowania przestrzenią.

W wypadku kwestionowania cudnych poglądów i opracowań, konieczne jest przeprowadzenie fachowej, bezstronnej krytyki, zaś w sprawach twórczości, ocena ze względów estetycznych, funkcjonalnych itp. musi odnosić się, do dzieła, a nie do twórcy. Nie etycznymi są wszelkie formy krytyki, mającej na celu uzyskanie osobistych korzyści w tym również w formie na zlecenia na wykonanie krytykowanej pracy.

Funkcje koordynacyjne stawiają planistą przestrzennego w specjalnie uprzywilejowanej sytuacji w związku z posiadaniem zasobem informacji i ich wykorzystywaniem. Wymagana jest więc od niego szczególna rozważa i uczciwość postępowania a zwłaszcza staranne kompletowanie niezbędnych informacji, mających wpływ na rozwiązania przestrzenne. W szczególności nie wolno zataić takich, posiadanych informacji, które mają istotne znaczenie dla jakości proponowanych rozwiązań lub ich społecznej oceny.

Nie wolno natomiast rozpowszechniać informacji uzyskanych w toku pracy jeśli ich ujawnienie naruszyłoby prawa osób trzecich, utrudniło realizację planu w sposób rzetelny i gwarantujący pełne poszanowanie prawa, lub które mogły by być wykorzystane ze szkodą dla innych, albo utrudniło poprawne rozwiązania przestrzenne.

Jest natomiast obowiązkiem udostępnianie informacji i dokumentacji oraz pomoc zainteresowanym w dochodzeniu obiektywnej prawdy w postępowaniu administracyjnym lub sadowym.

3. Niezależność zawodowa

Planista przestrzenny może być: narażony na konflikt sumienia i powinności służbowych. Jest jednak jego obowiązkiem tworzenie warunków chroniących człowieka przed krzywdą, a społeczeństwa przed niekorzystnymi zjawiskami jakie może nieść ze sobą wzrost gospodarczy. Wymaga to od niego zarówno troski o stałe doskonalenie rozwiązań jak też obiektywnej, niezależnej postawy, Ma on obowiązek domagać się poszanowania dla własnej niezależności zawodowej bez względu na pozycję zajmowaną w hierarchii zawodowej i służbowej, a także występować w obronie niezależności zawodowej kolegów.

Nie wolno zwłaszcza akceptować warunków pracy, ograniczających niezależność zawodową. Lojalność zawodowa obowiązuje tylko w zakresie zgodnym z dobrem społecznym i prawami człowieka, a więc tylko w zakresie zgodnym z obowiązującymi w danym społeczeństwie normami etyki i nikt nie może – w wypadkach rażącego naruszenia jej zasad – zasłaniać się poleceniem służbowym lub życzeniem zleceniodawcy opracowania.

Dlatego też konflikt podległości i etyki zawodowej uprawnia do odmowy wykonania poleceń niezgodnych z obowiązującymi normami etycznymi.

Należy też przedsięwziąć środki, uniemożliwiające naruszenie prawa lub zasad etyki przez innych uczestników gospodarowania przestrzenią. Zaniechanie interwencji w wypadku działań nieetycznych, o których wiadomo z racji wykonywania zawodu, jest równoznaczne z udziałem w takich działaniach. Dotyczy to zarówno członków stowarzyszenia jak też jego kompetentnych organów, od których członkowie stowarzyszenia i nie stowarzyszeni planiści przestrzenni oczekują opieki i poparcia we wszystkich sytuacjach konfliktowych lub zagrożeniach, wywołanych działaniami motywowanymi zasadami etyki.

Od oceniających prace konkursowe lub przydatność cudzych opracowań, a także kwalifikacji innych planistów zarówno dla formalnego ich potwierdzenia jak też uzyskania uprawnień zawodowych, wymagana jest pełna niezależność i bezstronność ocen i wniosków.

Kwestionowanie cudzych opracowań wymaga zawsze rzeczowej, fachowej analizy oraz krytyki i powinno być przeprowadzone z poszanowaniem osoby autora.

W wypadku uwikłania w konflikt pomiędzy osobami trzecimi lub ośrodkami, w których urbanista nie jest kompetentny zawodowo – wszelkie jego interwencje powinny być dokonane w sposób, któryby nie pogorszył sytuacji którejkolwiek ze stron. Natomiast jest jego obowiązkiem obiektywne, zgodne z interesem społecznym i poszanowaniem praw jednostki, rozstrzygnięcie w konfliktach, które utrudniają racjonalne gospodarowanie przestrzenią.

4. Współzycie w grupie i w społeczeństwie

Urbanistę obowiązuje lojalność w stosunku do innych uczestników planowania przestrzennego i gospodarowania przestrzenią, w tym projektowania i czynności realizacyjnych. W szczególności ma on obowiązek przestrzegania praw autorskich indywidualnych i zbiorowych, zarówno osób żyjących jak też nieżyjących twórców, z których dorobku korzysta.

Ma on również obowiązek dbać o właściwy podział autorstwa i dochodów z wykonanych prac zespołowych, odpowiadający rzeczywistemu wkładowi merytorycznemu lub wkładowi czasu pracy, albo warunkom uzgodnienia.

Publiczne wypowiedzi urbanisty nie mogą zawierać nieprawdziwych lub świadomie mylących stwierdzeń, oraz intencjonalnie złej interpretacji⁹ faktów lub poglądów.

Obowiązuje go też poszanowanie cudzej godności i dbałość o unikanie powtarzania niesprawdzonych wiadomości. Tym bardziej nie wolno wykorzystywać platformy ocen,

opinii, recenzji czy krytyki dzieła do rozgrywek osobistych, a także przypisywać sobie cechy lub zdolności, których się nie dowiodło, wprowadzać w błąd, co do faktycznych kwalifikacji zawodowych własnych lub kolegów w procesach zdobywania lub nadawania uprawnień, oraz przy kompletowaniu zespołów roboczych i konkursowych.

Zakończenie

Na zakończenie warto przytoczyć słowa Witruwiusza z I w. p.n.e. z jego dzieła p.t. „O architekturze ksiąg dziesięć”.

„Filozofia wyrabia u architekta wielkoduszność i poucza, że nie powinien być zarozumiały, lecz raczej łatwy w obejściu, sprawiedliwy i uczciwy i co najważniejsze pozbawiony chciwości, żadnego bowiem dzieła nie można rzetelnie dokonać bez sumienności i prawości. Architekt nie powinien być chciwy, nie powinien myśleć wyłącznie o podarkach, lecz z powagą winien strzec swej godności i dbać o dobrą opinię, i to bowiem zaleca filozofia.”

Jak wiadomo, budowanie i projektowanie miast zaliczano wówczas do funkcji architekta. Urbanistyka przejęła w tym zakresie cały historyczny dorobek architektury łącznie z omawianą tu problematyką.

Zygmunt Pelczyński

Gdańsk, luty 1992